

Žmonos, dukterys ir seserys: kilmingos moterys Viduramžių Lietuvoje (XIII–XV amžiai)

RIMVYDAS PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

El. paštas rimvydas.petrauskas@cr.vu.lt

Raktiniai žodžiai: diduomenė, dinastija, moterų istorija.

Viduramžių moterų istorija Lietuvoje – vis dar menkai pažinta tema. Ir taip yra dėl dvejopo ignoravimo. Viena vertus, ilgą laiką dominavusi tyrimų tradicija, pagrindinį vaidmenį skyrusi „didžiųjų vyrų istorijai“, moteris palikdavo studijų paraštėse. Ši tradicija reikšmingiau pradėjo keistis tik paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais². Antra, tyrimų būklę nemažai lėmė ir tebelemia šaltinių situacija. Vie-

- 1 Didelis čia yra Jubiliatės nuopelnas. Ji paskelbė nemažai reikšmingų tyrimų moterų istorijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tema: I. Valikonytė, Dviguba išpirka už moterį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmoje pusėje, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, t. 17/2, 1977, p. 51–63; I. Valikonytė, Ar Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. moteris buvo pilietė, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 2, 1994, p. 62–73; I. Valikonytė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekti: realybė ar fikcija?, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 147–157; I. Valikonytė, The Venets of Noblewomen in the Grand Duchy of Lithuania, in: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 2, Vilnius, 1997, p. 97–107.
- 2 Keli pavyzdžiai iš europinės ir Lietuvos istorijos: *Women in Medieval History and Historiography*, ed. by S. M. Stuard, Philadelphia, 1987; *Queens and Queenship in Medieval Europe*, ed. by A. Duggan and J. Nelson, Woodbridge, 1997; A. Föbel, *Die Königin im mittelalterlichen Reich. Herrschaftsausübung, Herrschaftsrechte, Handlungsspielräume*, Stuttgart, 2000; S. C. Rowell, Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dinastic Diplomacy 1279–1423, in: *Medieval Prosopography*, Vol. 15, 1994, p. 3–80; R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1999; R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*, Vilnius, 2001; J. Sarcevičienė, Moteris, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 397–412; J. Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius, 2005.

tinės rašytinės tradicijos stoka iki krikšto, svetimšalių autorių interesai ir neretai menkas informuotumas lėmė, kad šaltiniuose dominuoja politiniai ir kariniai įvykiai, kurių pagrindiniai veikėjai yra valdovai ir jų aplinkos kilmingieji vyrai. Iš šono žvelgiantys kronikininkai priešiško krašto moteris stereotipiškai vaizdavo kaip „žindyves“, „verkiančias karių žmonas“ ar tiesiog karo grobį.

Todėl pernelyg nestebina, kad iš visų pagoniškų laikų Lietuvos valdovų patikimai žinome tik Mindaugo antros ir abiejų Algirdo žmonių vardus³. Jausdami šią spragą, kai kurioms valdovų žmonoms vardus „suteikė“ vėlesni kronikininkai, kaip antai Gedimino žmonai Jaunei ar Kęstučio Birutei⁴. Dėl aktyvios politinės veiklos didžiojo kunigaikščio Gedimino istorija palyginti neblogai šaltinių nušviesta, tačiau jo žmonos egzistenciją liudija iš esmės tik gausių palikuonių gimimas. Visiškai nieko nežinome apie Gedimino brolio ir pirmtako Vytenio žmoną, taip pat jų abiejų motiną, kaip ir apie Treniotos ar Traidenio sutuoktines.

Iki 1386–1387 m. krikšto ir unijos su Lenkija laikotarpio kiek plačiau galima aprašyti tik dviejų Lietuvos valdovų žmonių – karaliaus Mindaugo Mortos ir didžiojo kunigaikščio Algirdo Julijonos – gyvenimus. Mortos istorija atspindėta Livonijos eiluootojoje kronikoje, kurios autorius turėjo patikimos informacijos iš Lietuvos karaliaus dvaro⁵. Kronikoje karalienė vaizduojama kaip aktyvi politinio gyvenimo dalyvė, savotiška „krikščioniškos grupuotės“ valdovo aplinkoje lyderė, kuri savo patarimais mėgino tiesiogiai veikti vyro nuomonę. Akivaizdus kronikininko noras kurti „gerosios veikėjos“ įvaizdį, kaip savotišką antipodą „netikėliams“ Treniotai, o ir pačiam Mindaugui. Kita vertus, negalima atmesti nuoširdaus Mortos angažavimosi krikščionybės reikalui, juolab tokia karalienės pozicija primena apie reikšmingą vaidmenį, kurį kilmingos moterys suvaidino ankstyvosios krikščionybės laikotarpiu kitose šalyse⁶. Dar labiau to meto realijas atitinka Haličo-Voluinės metraštyje užrašytas pasakojimas apie tai, kaip mirties patale Morta pirmiausia rūpinosi savo mažamečiais vaikais, siekdama

3 Į šią problemą dėmesį atkreipia ir Darius Baronas, jo straipsnyje iškelta ir kitų svarbių su šiuo tyrimu susijusių klausimų. D. Baronas, Julijona – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona ir jo vaikų motina, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2019/2*, Vilnius, 2020, p. 5–39.

4 V. Ališauskas, Kulto tradicija lokaliajoje religinėje bendrijoje: Birutės atvejis, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5, 2012, p. 9–24.

5 E. Gudavičius, Mindaugas ir Morta – pirmoji krikščionių šeima Lietuvoje, in: *Mindaugas karalius*, Vilnius, 2008, p. 31–49.

6 C. Nolte, *Conversio et Christianitas. Frauen in der Christianisierung vom 5. bis 8. Jahrhundert*, Stuttgart, 1995.

jiems užtikrinti globą ir sosto įpėdinystę. Tačiau svetimšaliai kronikininkai būdingai nieko nepasako apie Mortos kilmę ar kitus asmeninius (išskyrus lakoniškas nuorodas į pirmąjį vyrą ir seserį) ryšius, kurie jiems buvo veikiausiai mažai žinomi. Matydamas šią spragą ir siekdamas racionaliai paaiškinti prokrikščionišką Mortos nusiteikimą, XVI a. Prūsijos kronikininkas Simonas Grunau net sukūrė teoriją apie Mortos kilmę iš Švedijos⁷.

Dar daugiau duomenų turime apie Algirdo antrosios žmonos Julijonos gyvenimą⁸. Ypač aktyviai ji reikėsi po vyro mirties, padėdama savo sūnui Jogailai įsitvirtinti didžiojo kunigaikščio soste. Jos tiesioginis dalyvavimas sudarant paliaubų sutartis su Vokiečių ordinu 1382 m. Bražuolėje ir Dubysoje minimas tų sutarčių dokumentuose⁹. Verta turėti omenyje, kad šiam ikikrikščioniškos Lietuvos istorijoje precedento neturinčiam valdovo žmonos politiniam aktyvumui nekludė tas faktas, kad iš Tverės kilusi stačiatikė Julijona veikė tuo metu daugiausia dar pagoniškoje Lietuvos politinio elito aplinkoje.

Net ir po krikšto ir sudarius uniją su Lenkija smarkiai išaugus šaltinių skaičiui, atsiradus daugiau vietos raštijos ir privačių dokumentų¹⁰, informacija apie valdovų ar didikų žmonas išlieka labai fragmentiška. Antai mes gana neblogai žinome pirmosios didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonos

- 7 Simon Grunau's *Preussische Chronik*, hrsg. von M. Perlbach, Bd. 1, Leipzig, 1875, p. 276–279: „Tuo metu Livonijos krašto magistru buvo Andrius Štirietis, kuris nerimavo, kiek toli jis [Mindaugas] ketina pulti, ir kadangi buvo jo kaimynas, gerai pagalvojęs nusprendė su juo susipažinti. Visų pirma jis jam pripiršo krikščionę moterį iš Švedijos vardu Morta.“
- 8 Išsamiai: D. Baronas, Julijona – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmona...
- 9 1382 07 06 Bražuolės sutartis: Ordino atstovai pažada laikytis taikos *koning Jagal und koning Skirgal und yrer muter und allen yren andirn gebruder* („pažadame karaliui Jogailai ir karaliui Skirgailai ir jų motinai, ir jų visiems broliams“) (*Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 2, ed. A. Lewicki, Cracoviae, 1891, p. 1). 1382 m. spalio 30 d. Dubyso sutartis: Jogaila sudaro sutartį *mit rathe, metewissen und volbort unser liben muter Julianne, der grossen koniginnen czu Littowen*, und dessir undergeschribener unsir brudere („su žinia, patarimu ir pritarimu mūsų mylimos motinos Lietuvos didžiosios karalienės Julijonos, ir čia surašytų mūsų brolių“) (*Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, hrsg. von F. G. Bunge, t. 3, Reval, 1857, p. 395–396).
- 10 M. Klovas, *Ad perpetuam rei memoriam. Privatūs dokumentai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje*, Vilnius, 2021; D. Keršienė, *Illustrissima princeps, serenissima regina et domina clementissima: LDK valdovių, didikų epistolika (XIV a. pab. – XV a. pirmoji pusė)*, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 38, Vilnius, 2014, p. 149–190.

Onos¹¹ istoriją, tačiau beveik nieko apie antrąją, jį pergyvenusią žmoną Julijoną¹². Sunku pasakyti, kas lėmė tokį kontrastą, ar politinės aplinkybės, ar ir asmeninės moterų savybės. Onos Vytautienės atveju svarbu buvo tai, kad ji lydėjo savo vyrą per visas sumaištis ir keliones, Vytautui siekiant politiškai įsitvirtinti Lietuvoje, ir per tą dešimtmetį, kaip ir jos vyras, sukaupe nemažai patirties ir ryšių. Būtent iš to laiko turime unikalų politinį aktą, kai Ona dviem dokumentais patvirtino 1392 m. rugpjūčio 5 d. Astravos sutartį tarp Lenkijos karaliaus Vladislavo II Jogailos ir Vytauto (išliko ir jos antspaudas), kur Jogailai ir jo žmonai Jadvygai garantavo už savo vyrą¹³. Gali būti, kad toks neįprastas Lietuvos kunigaikščio žmonos įtraukimas į dokumentinį susitarimą buvo nulemtas kitos pusės situacijos – išskirtinės Lenkijos karalienės Jadvygos padėties, kuri Lenkijoje buvo laikoma sosto įpėdine ir iki gyvenimo pabaigos išsaugojo tokį statusą bei plačias politinio veikimo galimybes¹⁴. Nors daugiau tokio pobūdžio tiesioginių Onos dalyvavimo paminėjimų politiniuose dokumentuose ir nebūta, vis dėlto ji ir toliau gana aktyviai reiškėsi diplomatinuose santykiuose, ypač su Vokiečių ordino vadovybe. Vokiečių ordino magistrai jai reguliariai siuntė laiškus ir dovanas, o Konradas Jungingenas atskiru 1404 m. balandžio 18 d. Rittersverderyje paskelbtu dokumentu pažadėjo būti Onos globėju, jei Vytautas mirtų anksčiau už ją¹⁵. 1400 m. Ona su gausia delegacija atliko piligriminę kelionę po Prūsijos šventas vietas – aplankė šv. Dorotėjos iš Montau kapą Marienverderyje, taigi kelionę, kuri šalia pamaldumo neabejotinai turėjo ir politinės misijos motyvą įtemptų ir kintančių santykių tarp Vytauto ir Ordino akivaizdoje. 1410 m. balandį ji lydėjo Vytautą jo susitikime su tada dar tik Vengrijos ka-

11 Bet ir šiuo atveju Onos kilmė lieka tik spėjama (J. Tęgowski, *Małżeństwa księcia Witolda Kiejstutowicza*, in: *Rocznik Polskiego Towarzystwa heraldycznego*, t. s. Nr. 2(13), 1995, p. 177–182).

12 J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, p. 209–210. Čia bent jau žinoma (tiesa, irgi iš dalies remiantis netiesioginiais duomenimis) jos kilmė – kunigaikščio Mykolo Alšėniškio duktė.

13 *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932, p. 26–29, 401–402.

14 J. Nikodem, *Jadwiga król Polski*, Wrocław, 2009.

15 *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracovia, 1882, p. 105–106.

raliumi Zigmantu Liuksemburgu Kėžmarke¹⁶. 1401 ir 1404 m. dokumentais Vytautas užrašė Onai dovį, kuris turėjo užtikrinti jos socialinę ir ekonominę padėtį. Tokį dovį Vytautas 1428 m. skyrė ir antrajai žmonai Julijonai, tačiau be šio įprasto aprūpinimo akto daugiau dokumentinių šaltinių, susijusių su ja, neišliko. Didysis magistras kelis kartus siuntė jai laiškus ir dovanas, o Romos karalius Zigmantas Liuksemburgas 1429 m. priėmė Vytautą ir Julijoną į Drakono ordiną, bet vargu ar šie aktai liudijo ką nors daugiau nei simbolinį mandagumo gestą¹⁷.

Dar mažiau žinių turime apie Vytauto įpėdinių didžiojo kunigaikščio soste Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio sutuoktines¹⁸. Tik kaip žinių apie Lietuvos valdovų žmonas stokos tolimą liudijimą galima paminėti to meto vokiečių kronikininko Eberhardo Windeckeės, veikiausiai kažką miglotai girdėjusio apie Švitrigailos vedybinius planus, išgalvotą fiktyvią lietuvių valdovo santuoką su Kipro karaliaus dukterimi¹⁹.

Nedaug daugiau galime pasakyti apie XIII ir XIV a. Lietuvos valdovų dukterų gyvenimą. Apie jas išgirstame tik tais atvejais, kai jos ištekėdavo už užsienio kunigaikščių ir atsidurdavo vietos kronikininkų akiratyje²⁰. Ankstyviausieji Lietuvos istoriografiniai šaltiniai – Lietuvos metraščiai – nenurodo valdovų dukterų vardų, nors jų autoriai kruopščiai fiksavo gausius Gedimino, Algirdo ir Kęstučio sūnus. Neretai negalime būti tikri ir dėl kunigaikščių lietuviško vardo. Antai Gedimino dukteriai Onai pagonišką Aldonos vardą „parūpino“ XVI a. pabaigos kronikininkas Motiejus Strykovskis²¹. Gedimino

16 Vytauto ir Onos atgabentų dovanų sąrašas: Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai*, sudarė J. Kiaupienė ir R. Petrauskas, Vilnius, 2015, p. 88–91.

17 *Regesta imperii*, t. 11, Innsbruck, 1896–1900, Nr. 7352. Visgi verta paminėti, kad šalia Zigmanto žmonos Julijona buvo vienintelė į šį ordiną priimta moteris (*Ritterorden und Adelsgesellschaften im spätmittelalterlichen Deutschland. Ein systematisches Verzeichnis*, hrsg. von H. Kruse, W. Paravicini, A. Ranft, Frankfurt am Main u. a., 1991, p. 240–241).

18 С. Полехов, Браки князя Свидригайла Ольгердовича, in: „По любви, вь правду, безо всякие хитрости“. Друзья и коллеги к 80-летию Владимира Андреевича Кучкина, Москва, 2014, p. 235–268.

19 Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai*, p. 339.

20 S. C. Rowell, Pious Princesses or the Daughters...

21 R. Witkowski, Aldona, żona Kazimierza Łokietkowica, królowa „jakiej nie było”, in: *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, pod red. D. Zydorek, Poznań, 2001, p. 593–607.

dukterį Elžbietą Danmile pavadino vėlyvos Mazovijos kunigaikščių genealogijos autorius. Bažnytinėje ir istorinėje atmintyje šios didžiųjų kunigaikščių dukterys ir seserys visų pirma išliko kaip „pamaldžios princesės“ (S. C. Rowell), kurių veiklą priminė funduotos ir remtos bažnyčios.

Pirmoji Lietuvos valdovų šeimos santuoka, kurią galima vadinti tarpdinastine, įvyko XIII a. viduryje, kai Mindaugo duktė nežinomu vardu buvo ištekinta už bene didžiausio Lietuvos karaliaus konkurento regione Haličo-Voluinės kunigaikščio Danieliaus sūnaus Švarno²². Be šio fakto, daugiau konkrečių žinių apie ją neliko. Kita tokia santuoka buvo sudaryta jau 1279 m. – didžiojo kunigaikščio Traidenio duktė Sofija Gaudimantė ištekėjo už Mazovijos kunigaikščio Boleslovo II²³, taip buvo pradėta Lietuvos istorijoje reikšminga dinastinių vedybinių ryšių su Mazovijos kunigaikščiais tradicija²⁴. Nuo šiol kone kiekvieno Lietuvos valdovo iki pat Jogailos ir Vytauto duktė ar sesuo tapdavo Mazovijos kunigaikštine. Mazovijoje apsigyvenusios lietuvių kunigaikštytės tarpininkavo politinę izoliaciją patiriantiems pagoniškiems giminaičiams ir padėdavo jiems atrasti diplomatinis kelius į Vakarų. Šią Lietuvos politinės komunikacijos ypatybę gerai atskleidžia 1323 m. Gedimino laiškas Šiaurės Vokietijos miestams ir pranciškonų bei dominikonų vienuolijoms, kuriuose didysis kunigaikštis į Lietuvą vykstantiems sietimšaliams siūlo keliauti per savo žento Mazovijos kunigaikščio Vaclovo žemes: „[...] suteiksime laisvą galimybę atvykti į mūsų žemę ir išvykti iš jos per Mazovijos kunigaikščio Vaclovo kunigaikštystę.“²⁵

Tokios santuokos nebuvo vien užsienio politikos tikslų įgyvendinimo priemonė. Vedybomis sudarytos karinės sąjungos buvo ganėtinai laikinas dalykas, tai parodė Gedimino dukters Onos (Aldonos) ir Lenkijos karaliaus Vladislavo Lokietkos sūnaus Kazimiero santuoka 1325 m., kai draugiški lenkų ir lietuvių santykiai truko vos kelerius metus. Vedybos su kitų karališkų ar

22 D. Dąbrowski, *Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie księżęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w.*, Kraków, 2016, p. 125. Dar kiek anksčiau pats Danielius buvo vedęs Mindaugo brolio dukterį.

23 A. Dubonis, Meilė ir politika: Traidenis tekina dukrą, in: *Darbai ir dienos*, t. 44, 2005, p. 27–40.

24 G. Błaszczuk, *Małżeństwa dynastyczne polsko-litewskie od XIII do XV wieku*, in: *Profesor Henryk Lowmiański: Życie i dzieło*, pod red. A. Kijasa i K. Pietkiewicz, Poznań, 1995, p. 98–115.

25 *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laišakai*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 62.

kunigaikščių giminių atstovais ir atstovėmis visų pirma reiškė tarptautinį dinastijos pripažinimą, taip pat suteikė naujų galimybių simboliškai įtvirtinti jos išskirtinumą krašto viduje – juk tik viešpataujanti giminė galėjo rasti sau partnerių tarptautinėje vedybų rinkoje. Todėl prestižinės vedybos sustiprindavo abiejų pusių valdančių giminių statusą. Dinastiniai ir politiniai sumetimai buvo daug svarbesni už konfesinius barjerus, kuriuos įveikti padėdavo ir partnerio krikštas – visos į užsienį ištekėjusios Gediminaičių princesės priimdavo katalikišką ar stačiatikišką krikštą.

Šalia neblogai paliudytų lietuvių kunigaikščių aktyvumo atvejų pasitaikydavo ir kitokių likimų, kai lietuvių princesės svetimame krašte likdavo vienos ir pamirštos. Taip nutiko kitai Gedimino dukteriai, Marijai, 1320 m. ištekėjusiai už Tverės kunigaikščio Dimitrijaus Michailovičiaus²⁶. Šia vedybų sutartimi Gediminas pradėjo lietuvių dinastijos asmeninių ryšių su Tverės valdovais tradiciją: kaip ir Mazovijos atveju, kiekvienoje tolesnėje Gediminaičių kartoje buvo užmezgami vedybinės giminystės ryšiai su Tverės kunigaikščiais, iš kurių labiausiai žinoma buvo didžiojo kunigaikščio Algirdo santuoka su Tverės kunigaikštyte Julijona. Tačiau minėtos Marijos likimas Tverėje buvo nelaimingas – vos po kelerių metų jos vyras buvo nužudytas, o ji likusią gana ilgą gyvenimo dalį praleido vienuolyne. Kontaktų tarp kunigaikščių ir Lietuvoje likusių jų giminių stoka atsispindi ir dar vienos Gedimino dukters, Aigustės Anastazijos, istorijoje. 1345 m. nuo sosto nuverstas jos brolis Jaunutis tikėjosi rasti prieglobstį pas šią už Maskvos didžiojo kunigaikščio Semiono Ivanovičiaus ištekėjusią seserį, nežinodamas, kad ji jau prieš kurį laiką buvo mirusi.

Neabejotinai ryškiausias Lietuvos valdovo dukters veiklos užsienyje atvejis buvo Vytauto dukters Sofijos, kuri ištekėjo už būsimo Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus I²⁷. Nepaisant geografinio nuotolio, politinių santykių tarp katalikiško Vilniaus ir stačiatikiškos Maskvos konfliktiškumo ir problemiško, galiausiai bėgančio laiko (Sofija ištekėjo tolimais 1390 m.),

26 J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, p. 162–163.

27 J. Sarcevičienė, Sofija Vytautaitė, in: *Mūsų praeitis*, Nr. 5, 1997, p. 3–17; A. Kijas, Wielka księżna Zofia Witoldówna w Moskwie. Przyczynek do politycznej roli kobiety w średniowiecznej Rusi, in: *Lituanistyka i wschodoznawstwo. Studia dedykowane Profesorowi Krzysztofowi Pietkiewiczowi*, red. G. Błaszczyk, G. Skrukwa, M. Studenna-Skrucka, Poznań, 2020, p. 69–78; С. В. Полехов, Роль Софьи Витовтовны в московско-литовских взаимоотношениях конца XIV – середины XV в., in: *Русские княгини и их дворы в XI–XVI веках*, Санкт-Петербург, 2023, p. 135–149.

santykiai tarp tėvo ir dukters išliko artimi per visą gyvenimą. Jie reguliariai susitikdavo, ypač kai Vytautas savo didžiųjų šalies apkeliavimų metu priartėdavo prie Maskvos sienų. Sofija dalyvavo net svarbiame politiniame procese savo gimtinėje, o tai irgi charakteringai atspindi moterų politinio dalyvavimo aplinkybes. Po Žalgirio mūšio įsiplieskusiame Vytauto ir Vokiečių ordino ginče dėl Žemaitijos, kurį sprendė Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgo arbitražas²⁸, Sofija nestandartiniu lietuvių pusės sprendimu buvo pakviesta kaip liudytoja. 1413 m. sausio 28 d. didžiojo kunigaikščio sekretorius ir tarėjas Mikalojus Cebulka Sofijos vardu įteikė dokumentą, kuriuo ji ginčijo ankstesnius jos tėvo atliktus Žemaitijos dovanojimus Ordinui, nes jie ignoravę jos, kaip vienintelės palikuonės ir tuo būdu teisėtos paveldėtojos, teises (*domine Zophie tamquam legittime heredis*)²⁹. Lenkų ir lietuvių juristai citavo atitinkamą kanonų teisės straipsnį, retoriškai klausdami, ar kas yra kur girdėjęs, kad tėvai be savo palikuonių žinios ir pritarimo pardavinėtų valdas. Žinoma, tai buvo išgalvotas argumentas, niekad nei prieš šį įvykį, nei po jo moterų sosto paveldėjimas nebuvo svarstomas ir jau tų pačių metų spalį sudarytoje Horodlės unijoje tarp Lenkijos ir Lietuvos apie kokias nors Sofijos teises neužsiminta. Vis dėlto šis atvejis liudija kilmingųjų visuomenėje įsitvirtinusių nuostatą dėl moterų teisių į žemėvaldą ir dalyvavimą paveldėjimo procese, apie tai vėliau dar bus kalbama.

Tačiau daug didesnis išbandymas Sofijos laukė Maskvoje. 1425 m. mirė Sofijos vyras ir Vytauto žentas Maskvos didysis kunigaikštis Vasilijus I. Sofija tapo savo dešimtmečio sūnaus Vasilijaus regente ir turėjo veikti itin priešiškoje atmosferoje, kai savo teises į sostą iškėlė vyro giminaičiai. Vasilijus I dar prieš mirtį buvo paskelbęs testamentą, kuriame savo uošvį numatė vienu iš testamentu, o kartu sūnaus teisių garantu³⁰. 1423 m. Sofija su sūnumi susitiko su Vytautu Smolenske, kur didysis kunigaikštis pridėjo savo antspaudą

28 W. Sieradzian, *Misja Benedykta Makraia w latach 1412–1413. Z dziejów pokojowych metod rozwiązywania konfliktów międzypaństwowych w Europie Środkowo-Wschodniej w późnym średniowieczu*, Malbork, 2009.

29 *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 2, Posnaniae, 1892, p. 146–147, 151, 292–294.

30 Plačiau apie tai: С. В. Полехов, Последнее завещание Василия I и политическая ситуация в Восточной Европе, in: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, Nr. 3 (61), 2015, p. 97–98; С. В. Полехов, Последние завещания Василия I и печати Витовта, in: *Средневековая Русь*, t. 12, 2016, p. 183–200.

prie Vasilijaus testamentu. Sofija kaip regentė sugebėjo apginti savo sūnaus teises į paveldėjimą. Ir nors Vytautas tiesiogiai į konfliktą nesikišo, jo autoritetas buvo vienas veiksmų, lėmusių sėkmingą anūko įpėdinystę. Sofijos pavyzdys (kaip anksčiau Algirdo žmonos Julijonos ar vėliau Vladislovo II Jogailos ketvirtosios žmonos Sofijos Alšėniškės) rodo, kad atskirais atvejais, susiklosčius aplinkybėms, kilmingos moterys, kurios nuo jaunystės galėjo būti susipažinusios su valdžios realizavimo mechanizmais, buvo pasirengusios įsitraukti į politinius procesus ir išnaudoti atsivėrusias galimybes. Aišku, tėvo ar brolio parama visada padėdavo, ypač jei juos siejo artimas emocinis ryšys. Vytauto ir Sofijos atveju tai galime konstatuoti per visą jų ilgo gyvenimo laikotarpį: 1390 m. Ordino egzilyje rašytame „Skunde prieš Jogailą ir Skirgailą“ Vytautas Sofiją švelniai vadino „dukrelė“³¹, o jau vėliau jo santykis su dukterimi viename Jogailos laiške buvo apibūdintas kaip *pie compassionis affectu*³².

* * *

Nuo valdovų šeimų pereinant prie diduomenės, galima iš karto konstatuoti, kad šaltinių situacija su didikų žmonomis ar dukterimis yra panaši. Antai iš 26 įtakingiausių didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų didikų 14 atvejų nežinome jų žmonos (-ų) nei vardo, nei kilmės (tiesa, ne visi turėjo būti vedę), 4 – tik vardą ir tik 8 – ir vardą, ir kilmę (bet ir čia paprastai nedaug daugiau)³³. Neretai informacijos apie žmonas randame bažnytiniuose šaltiniuose, nes Bažnyčia kontroliavo santuokų ir šeimos klausimus. Antai Trakų vaivada Jaunius Valmantaitis 1427 m. prašė popiežiaus leisti išsiskirti su žmona, kuri bandžiusi jį nunuodyti, o Vilniaus vyskupas jo naujas vedybas buvo pripažinęs negaliojančiomis³⁴. Valdovo maršalas Jonas Butrimas skyrybų prašė

31 Vytauto skundas prieš Jogailą ir Skirgailą, in: *Lietuvos metraštinis: Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. J. Jasas, Vilnius, 1971 (toliau – *Lietuvos metraštinis: Bychovco kronika*), p. 183.

32 *Elementa ad fontium editiones*, ed. E. Winkler, t. 2, Romae, 1960. Cit. pgl. C. B. Полехов, Роль Софьи Витовтовны..., p. 140.

33 Duomenys pagal: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.

34 *Kodeks dyplomacyjny katedry i diecezji wileńskiej* (toliau – KDKW), wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1932–1948, p. 130–131.

1418 m., nes, pasak jo, žmona rusėnė nesutiko pereiti į katalikybę³⁵. Valdovo dvaro arklidininko Jono Nemiroso žmona, su kuria šis susilaukė bent penkių sūnų, kurie sulaukė pilnametystės, vienintelį kartą popiežiaus šaltiniuose paminima 1439 m., praėjus daug metų po jos vyro mirties³⁶.

Visiškai nieko nežinome apie žymių Vytauto didikų Stanislovo Čupurnos, Mykolo Minigailos, Andriaus Goštauto, Kristino Astiko, Radvilos Astikaičio, Kęsgailos ir Rumbaudo Valmantaičių žmonas. Todėl nestebina, kad vėlesni kronikininkai kai kuriems iš jų žmonas „surado“, gana logiškai išvesdami iš šių didikų politinės veiklos kontekstų. XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto aplinkoje sukurtoje naujoje Lietuvos metraščių redakcijoje (Bychovco kronikoje) Goštautų protėviui į žmonas priskiriama pagarsėjusio lenkų didiko Mykolo Bučackio duktė³⁷, o Saliamonas Risinskis XVII a. pradžioje Radvilų genealogijoje, atrodo, kiek iš akies nustatė, kad Radvilų pirmtakas Kristinas Astikas buvo vedęs du kartus ir su kiekviena žmona turėjęs po tris sūnus³⁸. Bychovco kronikoje surašytas legendinis pasakojimas, kaip „pirmasis“ Davainų giminės atstovas, dar prieš Lietuvos krikštą vykusio žygio į Lenkiją metu pagrobęs kilmingą moterį „iš garsios Habdanko giminės“, bet garbingai su ja elgęsis ir galiausiai su jos tėvo sutikimu ją vedęs³⁹.

Neretai net dokumentiniuose šaltiniuose didikų žmonos atpažįstamai minimos tiesiog pagal vyrų vardus, pavyzdžiui, XV a. vidurio valdovo suteiktyse Žemaičių seniūno Kęsgailos sutuoktinė vadinama „ponia Kęsgailienė“ (*пани Кеззгаиловая*)⁴⁰, o jo brolio Šedbaro Valmantaičio žmona „ponia Šedbarienė“ (*пани Шедиборова*)⁴¹, kiek vėliau paplito moterų įvardijimas ir pagal vyro pareigybę („vaivadienė“, „seniūnienė“ ir pan.).

35 1418 08 31 Jonui Butrimui adresuota popiežiaus bulė (*Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, t. 4 (1417–1431), Romae–Lublin, 1992, p. 61.

36 *Bullarium Poloniae*, t. 5 (1431–1449), Romae–Lublin, 1995, p. 286.

37 *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, p. 77.

38 Saliamonas Risinskis, *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*, parengė S. Narbutas, Vilnius, 2000, p. 135.

39 *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, p. 90–91.

40 *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998 (toliau – *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 3*), p. 22, 30, 40, 51, 52.

41 *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 3*, p. 21, 55.

Į XV a. pabaigą, daugėjant dokumentinių šaltinių, informacijos apie didikų šeimų moteris kiek pagausėja, tačiau bendra tendencija išlieka ta pati – didikų dukterys ar žmonos šaltiniuose pasirodo sporadiškai, veiklos pėdsakų matome nedaug⁴². Paprastai didikės šiuose šaltiniuose atsiskleidžia dviejuose vaidmenyse – kaip fundatorės ir nepilnamečių vaikų globėjos. Tik labai retais atvejais jos savarankiškai veikdavo politinėje erdvėje, kaip kad XVI a. pradžioje Stanislovo Bartoševičiaus žmona (ir, kas ne mažiau svarbu, LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados Alekno Sudimantaičio duktė) Jadvyga, kuri savo vyro patekimo į maskvėnų nelaisvę metu pasienyje su Vokiečių ordinu esančių valdų klausimu susirašinėjo su Ragainės komtūru⁴³.

Moterų vaidmenį fundacinėse iniciatyvose gerai atskleidžia bažnytiniai dokumentai. Nuo pat diduomenės fundacijų pradžios pagrindinis fundacijos motyvas, aptinkamas kone visuose dokumentuose, – tai rūpestis fundatoriaus ir jo šeimos bei giminaičių sielomis⁴⁴. Šiuose dokumentuose žmonos minimos kaip fundacijų bendraautorės, o po vyrų mirties jos neretai ir pačios savarankiškai pratęsavo, o kartais ir pradėdavo naujas fundacijas. Ankstyviausias išlikęs tokios savarankiškos fundacijos atvejis yra 1456 m. birželio 13 d. Jurgio Rimvydaičio našlės Aleksandros (kilmė nežinoma) dokumentas. Ji vyro pavedimu su sūnumi Jonu (Zaberezinskiu) steigė bažnyčią (charakteringai pašvęstą šventųjų Jurgio ir Jono garbei) tėvoniniame Zaberezės dvare⁴⁵. 1460 m. gegužės 25 d. Jono Davainaičio našlė Ona apdovanojo savo vyro jau įsteigtą Krupos bažnyčią, be kita ko, nurodydama, kad vyras šioje bažnyčioje palaidotas⁴⁶. 1462 m. kovą Jono Sungailos našlė Marina, vykdydama velionio

42 Daugiau medžiagos turime iš XVI a., plačiau paplitus moterų korespondencijai (R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laišškai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*).

43 *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*, OBA 18388 (nedatuotas laiškas, rašytas Volmos dvare). Iš 1503 m. kovo 25 d. Ragainės komtūro laiško didžiajam komtūriui galime spręsti, kad jie susirašinėjo gana reguliariai, keisdamiesi naujienomis ir pan. (ten pat, OBA 18761, šiame laiške ji vadinama „Kontautiene“ pagal jos pirmo vyro, Žemaičių seniūno Kontauto sūnaus Jono Kontautaičio vardą).

44 Plačiau R. Petrauskas, Didikas ir patronas: LDK diduomenės ankstyvosios bažnytinės fundacijos, in: R. Petrauskas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius, 2017, p. 401–424.

45 *KDKW*, p. 248–250.

46 *KDKW*, p. 261–263.

vyro valią, dotuoja tėvoninio Varnėnų dvaro bažnyčią, kurios titule buvo ir jos vardas⁴⁷. Pasitaikydavo, kad žmonos kartais smarkiai pergyvendavo savo vyrus ir ilgainiui išplėsdavo šeimos fundacijas, kaip tai padarė Petro Simono Gedgaudaičio žmona Milochna, kuri 1447 m. vyro Radaškonių bažnyčios fundaciją atnaujino ir papildė 1485 m.⁴⁸ Tokių atvejų buvo visai nemažai, kartais dotacijos pasiekdavo ir dideles apimtis, pavyzdžiui, „Zelvos tėvonės“ (*heres de Zelvyja*) Onos Iljiničienės 1508 m. dokumentas, kuriuo ši giminaičių funduotoje Didžiosios Zelvos bažnyčioje įsteigė kelis altorius⁴⁹. Atskirai galima minėti didikų našlių dovanojimus Vilniaus katedrai, kuri XV a. buvo tapusi savotišku Lietuvos diduomenės nekropoliu⁵⁰. 1442 m. Vilniaus vaivados Jurgio Gedgaudo našlė Anastasija paskyrė lėšų katedros Šv. Alberto ir Jurgio koplyčiai, kurioje, kaip specialiai pabrėžiama, „guli mano sutuoktinio kūnas“⁵¹. Nesant tiesioginių įpėdinių, giminaitės moterys perimdavo bažnyčių ar koplyčių patronatą, kaip tai Švč. Trejybės koplyčios Vilniaus katedroje atveju padarė Trakų vaivados ir didžiojo maršalo Stanislovo Sudivojaičio dukterėčia Ona (Trakų vaivados Jono Vėževičiaus duktė ir valdovo maršalo Petro Jonaičio Mantigirdaičio žmona)⁵².

Po vyrų mirties darytos fundacijos patvirtina, kad daugiausia savarankiškumo moterys įgaudavo likusios našlės, taigi reiškinį, kuris gerai žinomas iš XVI a. ir vėlesnių laikų šaltinių⁵³. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje našlės statusas (*sedes viduali*) buvo gerai užtikrintas, o tai joms leisdavo disponuoti gana dideliu turtu. Vyro žmonai už įneštą kraitį užrašomas dovis buvo ta stabili garantija, kuri užtikrino jos socialinę gerovę po sutuoktinio mirties ir atverdavo galimybes ganėtinai laisvai veiklai.

Moterų prezencija (gali būti, kad už to slypi ir jų tiesioginė iniciatyva) matyti ir visuose, kad ir negausiuose, XV a. diduomenės memorialiniuose įra-

47 KDKW, p. 274–275.

48 KDKW, p. 211–212, 400.

49 *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIB atkūrimas*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2015, p. 57–59, 118–122.

50 R. Petrauskas, *Lietuvos valdovai ir didikai Vilniaus katedroje XV a. – XVI a. pradžioje* (spaudoje).

51 KDKW, p. 197.

52 KDKW, p. 379–380.

53 I. Valikonytė, *The Venets of Noblewomen in the Grand Duchy of Lithuania*, in: *Lithuanian Historical Studies*, t. 2, 1997, p. 97–107.

šuose užsienyje. 1445 m. į Krokuvos universiteto knygas Žemaitijos seniūno Kęsgailos žmonos Elenos pageidavimu ir lešomis buvo įrašyta jų giminaičių grupė⁵⁴. Krokuvos Švč. Mergelės Marijos bažnyčios brolijos atminų knygoje minimi Vilniaus kaštelionas Astikas su žmona Ona⁵⁵. 1495 m. piligriminės kecionės metu į Romos Šv. Dvasios broliją kartu su žmona Anastasija ir sūnumi Mikalojumi įsirašė Naugarduko seniūnas Jurgis Pacevičius⁵⁶.

Vargu ar būtina plačiau komentuoti tai, kad visais šiais, taip pat daugeliu kitų panašių atvejų šios fundacijos kartu yra kone vienintelis šių moterų pasirodymas šaltiniuose. Vis dėlto kilmė ir giminėje sukaupti turtai leisdavo kai kurioms iš jų pasižymėti ir stambesniais projektais, net jei detalių apie tai išliko nedaug. Vienas ryškesnių pavyzdžių buvo žinomo didiko Jono Manvydaičio žmonos Onos fundacija. Popiežiaus Siksto IV 1477 m. kovo 15 d. jai adresuotoje bulėje skaitome, kad Ona (*ducissa Anna Monvoda*) įsteigė bernardinų vienuolyną Vilniuje⁵⁷. Kalbama apie seniausią moterų vienuolyną LDK, kurio ankstyvojoje istorijoje svarbų vaidmenį suvaidino į jį įstojusios Lietuvos didikų dukterys (LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados Alekno Sudimantaičio dukterys Ona ir Dorotėja, Barbora Radvilaitė)⁵⁸. Ši fundacija neabejotinai buvo platesnės giminės moterų sumanymas, nes Alekna Sudimantaitis buvo vedęs Onos dukterį Jadvygą Manvydaitę, taigi pirmosios vienuolės buvo fundatorės anūkės. Kartu šis aktas veikiausiai buvo dalis Manvydų giminės bažnytinės *memoria*, nes 1475 m. pabaigoje mirė paskutinis vyriškiosios giminės linijos atstovas, fundatorės sūnus Albertas Manvydas⁵⁹. 1476 m. testamentu Ona Manvydienė savo valdas užrašė dukterims Jadvygai ir Sofi-

54 J. Fijałek, Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcianienie Litwy przez Polske i zachowanie w niej języku ludu po koniec Rzeczypospolitej, in: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa, 1914, p. 129–130.

55 J. Mitkowski, Księga zmarłych bractwa kościoła Panny Marii w Krakowie (wiek XIV–XVIII), in: *Studia historyczne*, t. 11, 1968, p. 85.

56 J. Wiesiołowski, Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI wieku (1478–1526), in: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, pod red. H. Manikowskiej i H. Zaremskiej, Warszawa, 1995, p. 163.

57 *Supplementum ad bullarium franciscanum*, t. 2, ed. C. Censi, O.F.M., Romae, 2003, p. 833–834.

58 R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 124; J. Ochmański, Moniwid i jego ród, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia: Studia historica*, t. 9, 2003, p. 71

59 Apie jo neįprastą likimą žr. R. Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius, 2016, p. 48–50.

jai⁶⁰. Taigi matome, kaip išmirštančių giminių turtas (o sykiu ir dokumentinė atmintis⁶¹) moteriškąją liniją pereina į kitų giminių – šiuo atveju Sudimantų ir Radvilų – rankas. Bet sykiu verta dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad ir šios didikės fundatorės kilmė tiksliau nežinoma, popiežiaus bulėje pavartotas titulas (*ducissa*) tik rodytų, kad ji buvo kilusi iš kažkokios kunigaikščių giminės.

Tai, kad šaltiniuose nurodomi bent jau didikių vardai, leidžia kiek pažinti dar vieną aspektą – XV a. didikų dukterų vardyną⁶². Tarp didikių vardų neabejotinai populiariausias buvo Ona (12), toliau eina Jadvyga – 5, Elžbieta – 3, Barbora – 3, Sofija – 2, Elena – 2, Dorotėja – 2, Kotryna – 2, Aleksandra – 2, Marija – 1, Marina – 1, Julijona – 1, Margarita – 1, Milochna – 1. Įdomu, kad pirmieji penki pagal populiarumą vardai visiškai atitinka Jogailaičių dinastijos moterų vardyną (Jogailos ir Kazimiero Jogailaičio dukterys) – Jadvyga, Sofija, Elžbieta, Ona, Barbora. Beje, tokia tendencija visiškai nebūdinga didikų vyrų atveju: vos keli XV a. Lietuvos didikai turėjo tokius pat krikšto vardus kaip XV a. valdovai – Vladislovas, Kazimieras, Aleksandras, Boleslovas, Zigmantas.

Pilnatvės dėlei, bet plačiau prie to neapsisotojant, būtina paminėti, kad XV a. dvi Lietuvos kilmingųjų dukterų santuokos buvo išskirtinės ir paliko reikšmingą pėdsaką to meto Lietuvos ir Lenkijos istorijoje. Kunigaikščio Andriaus Alšėniškio duktė Sofija Alšėniškė tapo ketvirtąją Lenkijos karaliaus Vladislavo II Jogailos žmona ir pagimdė jam sosto įpėdinius Vladislavą ir Kazimierą, istorijoje išlikdama kaip „karalienė motina“⁶³. LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilaičio duktė Ona 1497 m. ištekėjo už Mazovijos kunigaikščio Konrado III Rudojo⁶⁴. Abi ne tik pagimdė įpėdinius, bet po vyrų mirties ilges-

60 *Archiwum Główne Akt Dawnych*, dok. perg., Nr. 7347. Apie Sofiją Sudimantaitę žr. W. Wróbel, *Krąg rodzinny Zofii z Chożowa Holszańskiej i jej testament z 29 VII 1518 r.*, in: *Rody, rodziny Mazowsza i Podlasia. Źródła do badań genealogicznych*, pod red. D. K. Rembiszewskiej i H. Krajewskiej, Łomża 2013, p. 345–366.

61 Negausūs Manvydų dokumentai išlikę Radvilų rinkinyje, saugomame Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje.

62 Pagal: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė...* (Astikai, Daugirdai, Davainos, Goštautai, Kęsgailos, Mantautai, Manvydai, Mantigirdai, Nemiros, Radvilos, Sakavičiai, Sudimantai, Vėževičiai, Zaberezinskiai, Zenavičiai).

63 B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa, 2012.

64 M. Piber-Zbieranowska, A. Supruniuk, Regencja Anny Radziwiłłówny na Mazowszu w latach 1503–1518: zarys problematyki, in: *Przegląd Historyczny*, t. 106, 2015, p. 325–345; M. Piber-Zbieranowska, *Żony Piastów mazowieckich. Znaczenie polityczne księżnych*

niam laikui tapo savo nepilnamečių sūnų globėjomis, sėkmingai gynusiomis palikuonių interesus sudėtingomis politinėmis aplinkybėmis.

Moterys vaidino svarbų vaidmenį kilmingųjų pasaulyje. Kaip žmonos, dukterys ir seserys jos užmegzdavo ir palaikydavo ryšius tarp giminių tiek šalies viduje, tiek (valdovų atveju) užsienyje. Neretai sėkmingos vedybos lemdavo vyrų karjerų, o kartais net atskirų giminių (pavyzdžiui, paskutinė žymios Mantigirdų giminės, bet vėlgi nežinomo vardo, atstovė ištekėjo už Stanislovo Kiškos ir taip perdavė senos giminės tradiciją ir turtus naujajai⁶⁵) trajektorijas. Tačiau dažniausiai jos likdavo šaltinių tyloje ir dėl šaltinių konjunktūros prieš mus iškyla visų pirma kaip pamaldžios fundatorės, giminės atminimo puoselėtojos ir vaikų globėjos.

Wives, Daughters and Sisters: Noble Women in Medieval Lithuania (13th–15th Centuries)

RIMVYDAS PETRAUSKAS

Keywords: nobility, dynasty, women's history.

Summary. The history of medieval women in Lithuania a little-known topic. This is due to two reasons. Firstly, the long-dominant research tradition, which has given the main role to the history of “great men”, has undoubtedly left women on the margins of studies. Secondly, the state of research has been, and continues to be, largely determined by the availability of the sources. Of all the rulers of Lithuania during the pagan period, only the names of Mindaugas’ wife and both of Algirdas’ wives are known with certainty. Sensing this gap, some of the rulers’ wives were “given” names by later chroniclers.

The situation concerning the sources regarding the wives and daughters of the nobility is similar. For example, of the 26 most influential nobles of the time of Grand Duke Vytautas, in 14 cases, we do not know the name or origin of the wife. Nevertheless, the processing and compilation of the rather scattered material on the Lithuanian noble women allows us to draw some conclusions about the political and social system of the Lithuanian medieval state.

w późnym średniowieczu (XIV–XVI w.), in: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa, 2017, p. 127–140; J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Warszawa, 2019, p. 287–293.

65 Plačiau žr. R. Petrauskas, *Galia ir tradicija...*, p. 166–169.

Women played an important role in the world of the nobility. As wives, daughters, and sisters, they established and maintained ties between relatives, both at home and (in the case of rulers) abroad. Successful marriages often determined the trajectories of men's careers, and sometimes even of individual families. However, they mostly remained in the silence of the sources and, thanks to the conjuncture of the sources, they appear before us first of all as pious foundresses, preservers of the memory of the family, and guardians of children.